

УДК 811.161.2'342.42'355-054.62(=161.2)(477-87)

UDC

DOI: 10.17223/18572685/65/13

Усне мовлення української та русинської діаспори: консонантна орфоепія

М.Л. Дружинець¹, Т.Ю. Ковалевська²,
А.П. Романченко³

Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова
Україна, 65015, м. Одеса, Французький бульвар, 24/26

¹ E-mail: mriiad68@gmail.com

² E-mail: tetiana.kovalevskaya@gmail.com

³ E-mail: apromanchenko@ukr.net

Авторське резюме

Стаття присвячена синхронічному аналізу усного мовлення молоді української діаспори Америки, Канади, Європи, Придністровської Молдавської Республіки (більшість із яких є русинами), зокрема його вимовним особливостям. На основі соціопитування встановлено відсотковий рівень володіння орфоепією приголосних у широкій локальній та соціальній представленості зарубіжжя, виявлено найпоширеніші вимовні проблеми й орфоепічні девіації в системі консонантизму та визначено причини їхнього виникнення; доведено історичну органічність сучасних орфоепічних норм. Об'єкт дослідження – усне мовлення українців діаспори. Предметом дослідження є соціофонетичні аспекти українського усного мовлення на рівні його звукових презентацій. Увагу зосереджено на визначенні рівня володіння орфоепічними нормами приголосних української літературної мови молоддю (представниками різних локальних і соціальних сфер): орфоепією дзвінких приголосних у кінці слова та перед глухими; глухих приголосних перед дзвінками; префіксів *роз-*, *без-*, *об-*, префіксів-прийменників *з-*, *від-*, *між-* перед глухими, крім шиплячих; [в] як [ў]; [дз], [дж]. Узагальнення результатів проведеного соціопитування дали підстави вважати, що норми вимови дзвінких у кінці слова, глухих перед дзвінками, [г], префіксів *роз-*, *без-*, *об-*; з-, африкат [дз], [дж] на основі відсоткового показника у зарубіжжі (З) визначаються як сильні. Слабкими у мовленні респондентів вважаються норми вимови префіксів *об-*, *між-*, а найбільші труднощі виникають при вимові дзвінкого з- у слові *зцідити* – 35 % володіння нормою (Придністровська Молдавська Республіка 15 %, Європа 43 %, Америка 30 %, Канада 50 %). Однак норми вимови префіксів *роз-*, *без-*,

з-, африкатів [дз], [дж] для зарубіжжя є сильними, а норма вимови префіксів *об-, від-, між-* – нестійкою. Слабкими є й норми вимови дзвінких у середині слова, [в] як [ў]. Типові девіації пов'язані з впливом орфографії чи російської орфоєпії. Відмінності у відсотках володіння нормою залежать від уживаності слова та складності звукозмін, оскільки звук, уподібнюючись, змінює не лише акустичну, а й артикуляційну характеристику – місце чи спосіб творення. Отже, помилки у вимові дзвінких приголосних сьогодні зумовлені відсутністю теоретичних знань, впливом діалектного мовлення та російської мови, оскільки ці орфоєпічні норми (більшість) зафіксовані на письмі, теоретично обґрунтовані вже в граматиках початку ХХ ст. і добре простежуються в писемних пам'ятках. Ті норми вимови, які послідовно відбиті у пам'ятках, є сильними, й інформанти їх дотримуються.

Ключові слова: українська діаспора, українці, русини, соціологічне опитування, нормативність, відхилення, історична органічність, вимова дзвінких, глухих, сонорних, африкат, дзвінких у префіксах.

Устная речь украинской и русинской диаспоры: консонантная орфоэпия

М.Л. Дружинец¹, Т.Ю. Ковалевская², А.П. Романченко³

Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова
Украина, 65015, г. Одесса, Французский бульвар, 24/26

¹ E-mail: mriiad68@gmail.com

² E-mail: tetiana.kovalevskaya@gmail.com

³ E-mail: apromanchenko@ukr.net

Авторское резюме

Статья посвящена синхроническому анализу устной речи молодёжи украинской диаспоры Америки, Канады, Европы, Приднестровской Молдавской Республики (большинство из которых русины), в частности особенностям её произношения. На основе соцопроса установлен процентный уровень владения орфоэпией согласных в широкой локальной и социальной представленности зарубежья, обнаружены распространённые проблемы произношения и орфоэпические девиации в системе консонантизма, определены причины их возникновения; доказана историческая органичність современных орфоэпических норм. Объект исследования – устная речь украинской диаспоры. Предметом исследования являются социофонетические аспекты украинской устной речи на уровне её звуковых презентаций. Внимание сосредоточено на определении уровня владения орфоэпическими нормами соглас-

ных украинского литературного языка молодёжью (представителями различных локальных и социальных сфер): орфоэпией звонких согласных в конце слова и перед глухими; глухих согласных перед звонкими; приставок *роз-*, *без-*, *об-*, приставок-предлогов *з-*, *від-*, *між-* перед глухими, кроме шипящих; [в] как [ў]; [д́з], [д́ж]. Обобщение результатов проведённого соцопроса дало основания считать, что нормы произношения звонких в конце слова, глухих перед звонкими, [г], приставок *роз-*, *без-*, *об-*, *з-*, аффрикат [д́з], [д́ж] на основе процентного показателя в зарубежье (3) определяются как сильные. Слабыми в речи респондентов считаются нормы произношения приставок *об-*, *між-*; большие трудности возникают при произношении звонкого [з] в слове *зцідити* – 35 % владения нормой (Приднестровская Молдавская Республика – 15 %, Европа – 43 %, Америка – 30 %, Канада – 50 %). Однако нормы произношения приставок *роз-*, *без-*, *з-*, аффрикат [д́з], [д́ж] для зарубежья являются сильными, а норма произношения приставок *об-*, *від-*, *між-* – неустойчивой. К слабым относим и нормы произношения звонких в середине слова, [в] как [ў]. Типичные девиации связаны с влиянием орфографии и российской орфоэпии. Различия в процентах владения нормой зависят от употребления слова и сложности звукоизменений, поскольку звук, уподобляясь, меняет не только акустическую, но и артикуляционную характеристику – место или способ образования. Итак, ошибки в произношении звонких согласных сегодня обусловлены отсутствием теоретических знаний, влиянием диалектной речи и русского языка, поскольку эти орфоэпические нормы (большинство) зафиксированы письменно, теоретически обоснованы уже в грамматиках начала XX в. и хорошо прослеживаются в письменных памятниках. Те нормы произношения, которые последовательно отражаются в памятниках, являются сильными, и их придерживаются информанты.

Ключевые слова: украинская диаспора, украинцы, русины, социологический опрос, нормативность, отклонения, историческая органичность, произношение звонких, глухих, сонорных, аффрикат, звонких в приставках.

The Spoken Language of Ukrainian and Rusin Diasporas: Consonant Orthoepy

M.L. Druzhynets¹, T.Yu. Kovalevska², A.P. Romanchenko³

Odesa National University named after Mechnikov

24/26 French Boulevard, Odesa, 65015, Ukraine

¹ E-mail: mriiad68@gmail.com

² E-mail: tetiana.kovalevskaya@gmail.com

³ E-mail: apromanchenko@ukr.net

Abstract

The article contains the synchronous analysis of the spoken language and in particular the pronunciation of the Ukrainian youth in America, Canada, Europe, the Transnistrian Moldavian Republic (most of whom are Rusins). The sociological survey has demonstrated the percentage of those who own the consonant orthoepy standard in a wide local and social representation abroad, determined the most common pronunciation problems and orthoepic deviations in the system of consonantism, identified their reasons, and proved the historical organicity of modern orthoepic norm. The research of the spoken language of the Ukrainian diaspora focuses on the sociophonetic aspects at the level of its sound presentations. The author aims at determining the level of mastery of the consonant orthoepy of the Ukrainian literary language by young people, representing different local and social spheres: orthoepy of voiced consonants at the end of the word and in front of the voiceless consonants; voiceless consonants before voiced ones; prefixes *роз-*, *без-*, *об-*, prefixes-prepositions *з-*, *від-*, *між-* before voiceless consonants, except for hushing sounds; [в] as [ʏ]; [дз], [дж]. According to the generalized results of the survey, the pronunciation of voiced sounds at the end of the word, the voiceless sounds before the voiced ones, [r], prefixes *роз-*, *без-*, *об-*, *з-*, affricates [дз], [дж] are defined as strong based on the percentage abroad. The norms of the pronunciation of the prefixes *об-*, *між-* are considered weak in the speech of the respondents; the greatest difficulties arise when pronouncing the sonorous *з-* in the word *зцідити* – 35 % possession of the norm (Transnistrian Moldavian Republic – 15 %, Europe – 43 %, America – 30 %, Canada – 50 %). However, the pronunciation norms of the prefixes *роз-*, *без-*, *з-*, affricates [дз], [дж] in foreign countries are strong, while the pronunciation norms of the prefixes *об-*, *від-*, *між-* are unstable. The norms of the pronunciation of phonemes in the middle of the word, [в] as [ʏ] are also weak. Typical deviations are related to the influence of Russian orthoepy or spelling. Differences in the percentage of the norm possession depend on the usage of the word and the complexity of sound changes, since in the process of assimilation, the sound

changes not only its acoustic but also articulatory characteristics – the place or method of formation. Thus, nowadays, the mistakes in the pronunciation of voiced consonants are due to lack of theoretical knowledge, influence of dialectal speech and the Russian language, since these orthoepic norms were fixed in writing and theoretically substantiated in the grammars of the early 20th century, as it can be seen in manuscripts. The pronunciation rules that are consistently reflected in the manuscripts are strong and followed by the informants.

Keywords: Ukrainian diaspora, Ukrainians, Rusins, sociological survey, normativeness, deviation, historical organicity, the pronunciation of voiced, voiceless, sonorous, affricates, voiced in prefixes.

У розширенні обріїв функціонування української мови та підвищення її престижу в колі вітчизняної та світової культури неодмінно культивується зразкове усне мовлення – кодифікована літературна вимова. Різні варіанти, які не виходять або й виходять за межі норми, потребують детальної наукової кваліфікації, здійсненої з урахуванням усього комплексу чинників, які впливають на появу такої вимовної поліфонії. Такий підхід відповідно слугуватиме закріпленню кодифікованих орфоепічних стандартів, адже з усіх норм сучасної української літературної мови найменш засвоєними практично є саме вимовні з огляду на складність фонологічної природи мови в цілому [32].

Українська орфоепія у своїх найважливіших особливостях склалась у 20–30-х рр. ХХ ст. Так, проблемам орфоепії була присвячена розвідка І. Огієнка «Нариси з історії української мови», у якій проаналізовано вимову голосних і приголосних звуків у різних позиціях, розглянуто фонетичні закони, зокрема зроблено узагальнення щодо вимови свистячих звуків перед шиплячими і навпаки [17: 50]. Однією з розвідок, де вперше вжито термін *орфоепія* («ортоепія») є праця О. Горецького «Про правовимову або ортоепію літературної мови». Дослідник звертає увагу на орфоепічні девіації, зокрема вимову ненаголошеного [e] як чистого [e], звукосполучень [жц'], [шц'], [тц'], [т'с'], [шс] замість [зц'], [с'ц'], [ц':], [ц':], [с':] [4: 198]. Для вироблення орфоепічних норм української літературної мови важливе значення мали й дослідження О. Синявського «Спроба звукової характеристики літературної мови» та «Норми української літературної мови» (1931), у якій увагу акцентовано на вимові ненаголошених [e] перед [и] та навпаки, ненаголошеного [o] перед складом з наголошеними [y] та [i], наголошеного початкового [i] [23: 177]. З приводу фонему /o/ він зазначає: «Фонема /o/ цілком самостійна тільки наголошена, ненаголошена ж /o/ в більшій чи меншій мірі наближається до /y/. Найбільше наближення [o] до [y] перед складом з [y], а також перед складом з [i]»

[24: 15]. Дослідник визначає також кількісний склад фонетичної системи сучасної української літературної мови, зокрема він вважає, що в українській літературній мові є 102 фонем, з них 90 приголосних та 12 голосних. Але О. Курило у статті «До поняття фонемі» (1930) заперечує деякі теоретичні положення, висловлені О. Синявським, і на підставі власного аналізу фактичного матеріалу доходить висновку, що в сучасній українській мові є всього 55 фонем, з них 11 голосних та 44 приголосних, а також пропонує системний підхід до опису фонем української мови [14: 217]. Орфоепічні особливості української мови висвітлено у працях П. Житецького, А. Кримського, В. Науменка, В. Сімовича, С. Смаль-Стоцького, Є. Тимченка, а також Т. Бровченко, Л. Булаховського, О. Горпинича, М. Лесюка, В. Лободи, А. Москаленка, М. Наконечного, О. Пономарева, Л. Прокопової, Я. Радевича-Винницького, О. Сербенської, П. Тимошенка, Н. Тоцької, І. Фаріон, М. Фашенко та ін. Питання літературної вимови завжди цікавило й українських дослідників діаспори, про що свідчать публікації О. Горбача, І. Огієнка, Я. Рудницького, Ю. Шевельова, де наголошувалося на необхідності опрацювання й дотримання орфоепічних та інших мовних норм [33]. Учені підкреслювали, що представники української діаспори всіляко бережуть, плекають і розвивають рідну мову [34], що, зокрема, визначає наукову доцільність якнайретельнішого аналізу особливостей її функціонування в іншомовному середовищі.

З огляду на це, у нашому дослідженні реконструємо вимову приголосних звуків українською сучасною молоддю діаспори – США, Канади, Італії, Чехії, Польщі, Німеччини, Молдови, Придністровської Молдавської Республіки (ПМР). Велика кількість залучених респондентів походить із Західної України й ідентифікує себе як русини (рутени), тобто представники етнічної групи українців, до якої належать лемки, бойки, долиняни, гуцули [25: 40], що мешкають в українських Карпатах і Закарпатті, а також у румунському Марамуреші, Східних Бескидах у Польщі та словацькій Пряшівщині тощо [26: 273]. Додамо, що русинами до XVIII ст. називали всіх українців, на західноукраїнських землях цей етnonім функціював до початку XX ст., проте й донині зберігся на Закарпатті та серед емігрантів-закарпатців у США, а на Пряшівщині і дотепер уживають визначення «русини-українці» для увиразнення належності закарпатської гілки до всього українського народу [11: 372]. У такий спосіб пропонуване дослідження може прислужитися й у поглибленні різноаспектних студіювань, присвячених вивченню лінгвоментальних та етнопсихологічних особливостей русинів, оскільки, як зазначають дослідники, «сучасна лінгвістика відзначається увагою до мови як засобу презентації етносвідомості» [5: 91], що виявляє її специфіку на всіх мовних рівнях – від орфоепічного до текстового.

Отже, мета дослідження полягає у виявленні орфоепічних особливостей усного мовлення представників української діаспори в сегменті його консонантної специфіки. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: визначити фактичний матеріал для перевірки володіння орфоепічними нормами представниками українського зарубіжжя; шляхом опитування зафіксувати усне мовлення українців діаспори; установити випадки й причини вимовних девіацій у характерних локальних сегментах на рівні відсоткових показників; виявити сильні й слабкі норми реалізацій усного мовлення на ґрунті історичної ретроспекції (писемні пам'ятки).

Об'єкт дослідження – усне мовлення українців діаспори. Предметом студіювання є соціофонетичні аспекти українського усного мовлення на рівні його звукових презентацій. Увагу зосереджено на визначенні рівня володіння орфоепічними нормами приголосних української літературної мови молоддю (представниками різних локальних і соціальних сфер): орфоепією дзвінких приголосних у кінці слова та перед глухими; глухих приголосних перед дзвінками; префіксів *роз*, *без*, *об*; префіксів-прийменників *з*, *від*; *між*- перед глухими, крім шиплячих; [в] як [ў]; [д̑з], [д̑ж].

У пропонованій праці зінтегровано загальнонаукові та спеціальні дослідницькі методи. Із загальнонаукових методів використано аналіз і синтез, індукцію, спостереження, зокрема невиключене (спостереження за вимовою звуків), таксономію (для класифікації орфоепічних явищ, зокрема слів, що представляють орфоепію звуків), кількісний аналіз (для визначення частотності дотримання орфоепічних норм та відсоткового показника володіння ними), описовий метод (для узагальненої характеристики функціонування норм вимови в діахронії та синхронії). У межах спеціальних лінгвістичних методів залучено порівняльно-історичний (для порівняння орфоепічних особливостей у синхронії (сучасна жива вимова) та діахронії (відбиття в давніх писемних пам'ятках для вивчення історичних коренів кожної вимовної норми); метод лінгвістичної географії (для визначення просторового функціонування орфоепічного явища). Із-поміж інших застосовуємо соціолінгвістичні методи – методи польового дослідження: усне опитування (запис на диктофон вимови конкретних слів) та соціофонетичний аналіз (опрацювання результатів звукозаписів). Серед спеціальних фонетичних методів використано слуховий та аудиторський аналіз, які дали змогу виявити суб'єктивно сприймані орфоепічні особливості та загальні характеристики українського усного мовлення (УУМ). Додамо, що залучення експериментальних методів зумовлено, з одного боку, глобалізаційними процесами, скерованими на оптимізацію міжнаціональних відносин, розширення т. зв. мово-

країнознавчої інформації, що визначає необхідність підвищення культури мовлення в усіх верств населення, а в молоді – насамперед; з іншого боку – аналіз специфіки усного мовлення української діаспори в іншомовному оточенні уможливить виявлення константних, інваріантних і динамічних, варіативних характеристик звукової системи, що теж сприятиме усвідомленню глибинних механізмів і джерел її сучасного стану.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вона є першою спробою дослідження нормативності УУМ у його широкій локальній представленості, експериментального визначення рівня володіння кодифікованими нормами вимови приголосних й укладання статистики типових помилок із метою їх виправлення. Уперше представлено соціофонетичний опис мовлення українців-придністровців та європейців, американців і канадійців українського походження (зокрема й русинів), що істотно поглиблює об'єктивність наукової кваліфікації функціонування фонетичної системи української мови в цілому.

Теоретичне значення студіювання полягає в тому, що визначення особливостей мовленнєвих реалізацій у різних локальних сегментах насамперед прислужиться в розробленні теорій соціолінгвістики та лінгвокультурології. Практичне значення одержаних результатів убагацьмо в тому, що вони можуть бути використані в процесі викладання відповідних базових теоретичних і практичних вишівських курсів, а також низки відповідних спецкурсів і спецсемінірів із проблем орфоепії та культури мовлення.

У соціопитуванні, скерованому на встановлення вимовних норм у системі консонантизму, взяли участь 100 осіб українського походження, які проживають у зарубіжжі (10 осіб – мешканці США, 10 осіб – мешканці Канади, 30 осіб мешканці Європи – Польщі (2), Німеччини (3), Італії (5), Чехії (10), Молдови (10), 50 – студенти Придністровського державного університету ім. Т.Г. Шевченка (ПМР). Загальна тривалість записів становить 300 хвилин (5 годин). Було запропоновано 19 слів-стимулів, у яких можна простежити вимову приголосних: дзвінких у кінці (*сніг*) та в середині слова (*стежка*); глухих перед дзвінкими (*Вишгород*); *роз-*, *без-* перед глухими (крім шиплячі) (*розписати*, *безпека*); префікса-прийменника *з-* перед глухими (крім шиплячі) (*зцідити*, *зсунути*, *з кавою*); *об-*, *від-*, *між-* (*обпалений*, *відхилити*, *міжпланетний*); [г] як [х] і [г] (*легкий*, *могти*); [в] як [ў] (*впав*, *навчання*, *вовк*); [дз'] (*дзвінок*), [дж] (*джерело*) тощо.

Алгоритм опису студіювання: 1) відсоткове володіння нормою у процесі вимови конкретного слова (наприклад, *стежка*) у певній країні було визначено за таким принципом: у Європі правильно вимовили слово *стежка* [*стежка*] – 5 осіб із 30, що відповідно становить 17 % (5

х 100 %: $30 = 17$ %); 2) загальний відсоток володіння нормою в досліджених країнах у процесі вимови конкретного слова (наприклад, *впав*) було вираховано таким чином: володіють нормою вимови [в] як [ў] в слові *впав* 14 % в зарубіжжі (ПМР – 14 %, Європа – 10 %, Америка – 0 %, Канада – 30 %; $14 + 10 + 0 + 30 = 54 : 4 = 14$ %); 3) у процесі підрахування відсотків володіння нормою в країні взагалі було взято до уваги відсотки слів, що представляють цю норму (наприклад, норма вимови [г] – в США її дотримуються 55 %: слова, що представляють цю норму *[лехкий]*, *[могти]* – правильно вимовили 60 % – *[лехкий]*; 50 % *[могти]* ($60 \% + 50 \% = 110$ %: 2 (кількість слів) = 55 %); 4) відсоток володіння орфоепією приголосних (56 %) було визначено на основі володіння кожною вимовною нормою приголосних у зарубіжжі: володіють нормами вимови дзвінких у кінці – 66 %, дзвінких у середині слова – 37 %, глухих перед дзвінкими – 75 %, кінцевих дзвінких префіксів *роз-*, *без-*, *з-* – 72 %, кінцевих дзвінких префіксів *об-*, *від-*, *між-* – 49 %, приголосного [г] – 61 %; [в] як [ў] – 9 %, [дз] – 80 %, [дж] – 57 % ($37 + 75 + 72 + 49 + 61 + 9 + 80 + 57 + 66 = 506 : 9 = 56$ %).

Отже, розглянемо вимову українських дзвінких, глухих та сонорних звуків для встановлення нормативних та девіантних моделей їхньої вимови українцями, які проживають за межами нашої держави.

В усному мовленні часто порушуваною є норма вимови дзвінких та глухих приголосних. Більшість носіїв мови забувають про те, що дзвінкі в кінці слова або в кінці складу перед глухими приголосними не оглушуються: *[jág'ídka]* *ягідка*, *[зуб]* *зуб*. Звук [г] перед глухими вимовляють як [х] лише у п'яти словах і похідних, утворених від них: *[léxko]* *легко*, *[wóxko]* *возко*, *[k'ixt'i]* *кігті*, *[n'ixt'i]* *нігті*; *[d'óxt'u]* *дьогтю*. За нашими спостереженнями, правильно вимовляють слова *сніг* *[c'n'ig]* 92 % респондентів ПМР, 70 % США, 50 % Канади, 50 % Європи; *стежка* *[stéjka]* – 82 % респондентів ПМР, 40 % – США, 10 % – Канади, 17 % – Європи, інші оглушують дзвінкі приголосні і вимовляють *[c'n'ix]*, *[stéška]*. Трапляються й акцентні помилки: *[стежка]* – 6 % інформантів ПМР. Вимова лексеми *легкий* *[лихкий]* заслуговує на особливу увагу: з дотриманням норми її вимовили 70 % європейців, 80 % придністровців, 80 % канадців, 60 % американців. При вимові слова *могти* *[m'ogti]* помилки, зокрема оглушення [г], зафіксовано в 50 % респондентів Європи, Америки, Канади, ПМР.

Загальний відсоток вимови дзвінких у кінці слова в зарубіжжі становить 66 %; дзвінких перед глухими – 37 %; вимови [г] (як [г] і [х], що було визначено на основі слів *легкий*, *могти*) – 61 %, тільки норма вимови дзвінких перед глухими представлена як слабка. Автори соціофонетичного нарису мовлення сучасної молоді Л. Прокопова та Н. Тоцька констатують, що дзвінкий приголосний у кінці слова зазвичай

чай зберігається, щоправда, можлива паралельна дзвінка і глуха вимова в того самого мовця. У середині слова переважають приглушені різновиди дзвінких, але у великих містах поширене і повне оглушення [20: 21]. Наші ж спостереження дають підстави говорити про виражену тенденцію до оглушення дзвінких приголосних у проаналізованому мовленні респондентів.

Зауважимо, що традиція збереження дзвінкості в кінці слова і перед глухими послідовно фіксується в «Енеїді» І. Котляревського [13], в граматиці О. Павловського (крім типу слів *віттьиль, жертка*) [19], в альманасі «Русалка Дністрова» [22], у словнику П. Білецького-Носенка [2], у творах П. Куліша [18], у рукописних (за винятком *архистратихь*) [28; 31] і друкованих творах Т. Шевченка [29; 30]. Приголосний [г] передається літерою х іноді в альманасі «Русалка Дністрова» [22], у словнику П. Білецького-Носенка [2]. Фіксація дзвінкості приголосних у пам'ятках І половини ХІХ ст., безперечно, значною мірою впливала на формування сучасної вимовної норми.

Глухі приголосні перед дзвінкими уподібнюються до парних їм дзвінких: [л'іджбá] *лічба*, [баске"дббл] *баскетбол*. Проте таких випадків в українській мові небагато. Це відбувається приблизно в 11 незапозичених словах (*боротьба, молотьба, клятьба, просьба, лічба, Великдень, повсякденний, якби, аякже, отже, осьде*) та в кількох запозичених (*вокзал, экзамен, рюкзак, анекдот, футбол, айсберг*). Глухі перед сонорними не одзвінчуються: [ср'ібло] *срібло*, [хмáра] *хмара*. Щодо вимови глухого перед дзвінким маємо таку ситуацію: слово *вокзал* [wоґзал] правильно вимовляють 67 % респондентів ПМР, 90 % американців, 100 % канадійців, 73 % європейців, інші допускають помилки, зокрема, 5 % опитуваних ПМР у мовленні відбили норми російської орфоепії – [wакзал], 28 % інформантів ПМР – норми орфографії: [wокзал]. У слові *Вишгород* [вижг ор'од] дотримуються орфоепічних норм усі респонденти Канади, більшість інформантів США – 80 %, Європи – 86 %. Молодь Придністров'я не відбиває асиміляцію за глухістю-дзвінкістю, але всі зберігають дзвінкий кінцевий [д]. Рівень володіння нормою вимови глухих перед дзвінкими, за результатами нашого опитування, в зарубіжжі становить 75 %.

Правила вимови дзвінких та глухих приголосних належать до тих, які найбільш повно представлені у шкільних підручниках (деякі зарубіжні респонденти користувалися підручниками кінця ХХ, інші – ХХІ ст.). Матеріалу, на якому можна тренувати вимову, багато, наприклад, для 4 класу в текстах теми «Іменник» подано близько 40 слів із дзвінким приголосним у кінці та середині слова перед глухим [21: 53]. Ці правила вимови легкі, бо вимова майже завжди збігається з написанням, проте вони або не засвоєні, або знівельовані впливом

російської мови. Дуже виразною ознакою української орфоєпії є уподібнення глухого приголосного до дзвінкого в межах фонетичного слова та синтагми. За спостереженням М. Фащенко, знають, що слід вимовляти *баске[д]бол*, 7 осіб із 75, вимовляють так 40; *вели[r]день* знають 2 особи і вимовляють 8, *п'я[д:]єсят* знають 4 особи і вимовляють 9. Знають про норму вимови від 2 до 9 % інформантів, володіють нею (крім слова *баске[д]бол*, приблизно 50 %) від 10 до 18 % студентів. Слід зазначити, що більшість респондентів подали *Вели[к]день*, *п'я[т]десят* як власну вимову чи як відому їм норму, тобто домінує варіант із глухим приголосним [27: 41]. Усі наведені слова неодноразово вжито в шкільних підручниках у різних текстах: у 4 класі для зіставлення «Вимовляй» – «Пиши» записано [*п'яд:е"с'ати*], [*ш'ізде"с'ати*] [там само]; у 5 класі як зразок для вимови наводяться такі приклади: *молотьба* [д'б], *просьба* [з'б], *рюкзак* [гз] [21: 139]. Для 10 класу є також зразки вимови і сформульовані правила [1: 76–77]. Але цього, виявляється, замало. Очевидно, має бути зразок вимови для кожного складного завдання. Наприклад, під час вивчення теми «Числівник» (6 клас) учні вимовляють і записують слова типу 17, 50, 500 (де вимова і написання не збігаються), а в підручниках не подано жодного зразка правильної вимови цих слів [8: 164–185]. Отже, наголошуємо на ролі шкільних джерел і шкільного процесу в оволодінні орфоєпічними нормами.

Не всі респонденти знають, що звук [в] вимовляємо як приголосний тільки перед голосним. На початку слова перед приголосним, у середині та в кінці слова після голосного [в] переходить у нескладовий голосний [ў]. Звук [в] на початку слова перед приголосним, у середині та в кінці слова після голосного артикулюємо як [ў]: *вовк* – [*воўк*], *впав* [ўпaў], але ці слова показали найбільше девіацій в нашому опитуванні. Лише 8 % студентів ПМР, 10 % опитаних США, 13 % європейців прочитали правильно слово *вовк* – [*воўк*], інші 92 % ПМР, 90 % американців, 87 % європейців, усі канадійці у процесі вимови спиралися на орфографічні норми – [*вовк*]. Незначна кількість інформантів дотримується цієї норми і в інших словах: *впав* [ўпaў] правильно прочитали 14 % опитаних в ПМР, 10 % – в Європі, 30 % – в Канаді, інші допустили помилки: [*внав*] – 86 % опитуваних ПМР, усі мешканці США, 66 % мешканців ПМР ([*внаў*] – 20 % інформантів ПМР), 70 % мешканців Канади. Щодо слова *навчання* [*наўчaн'а*], то тут теж не проста ситуація: тільки 7 % європейців, 10 % американців русинського походження (ті, що народилися в Західній Україні) правильно вимовили це слово, а респонденти ПМР, Канади відтворюють правописні норми. Норму вимови [в] як [ў] на основі рівня володіння нею в зарубіжжі (9 %) зараховуємо до слабких.

Історичний еккурс засвідчує, що перехід [в] в [ў] відбивають давньоруські пам'ятки ще з II половини XI ст. Багато аналогічних написань і в давньоукраїнських пам'ятках південно-західного походження, датованих XIII ст. Написання у на місці в на початку слова послідовно фіксують грамоти 1359 р., 1429 р., 1432 р., а також ця фонетична особливість засвідчена у творах К. Зіновієва [9]. Абсолютно послідовно в альманасі «Русалка Дністрова» [в] у певних позиціях фіксує літера у [22]. Сучасна вимовна норма цілком відповідає цьому. Цю орфоепічну норму вивчають у школі, починаючи з 1 класу. Але в підручниках, на жаль, немає послідовності, системи. Викликає подив, як зазначає М. Фащенко, що в параграфі «Вимова приголосних звуків і позначення їх на письмі» не говориться про [ў] на місці [в], у вправах з орфоепічним завданням немає слів із цим звуком [27: 40; 21: 138–143]. У сучасних підручниках про вимову [в] як [ў] йдеться аж у 10 класі [1: 76]. В описовій частині, у поясненнях підручників попередніх класів, звичайно, є багато слів із цим звуком, вони дуже частотні, особливо якщо зважити на дієслівні форми чоловічого роду минулого часу й умовного способу. Вплив відмінної російської вимови вимагає постійної уваги до цієї дуже важливої особливості української орфоепії.

У префіксах *роз-*, *без-* і прийменнику *без* перед глухим приголосним поширена паралельна вимова – [з] і [с], проблем в опитуванні щодо цього слова не виникло. 84 % респондентів ПМР, 40 % мешканців США, 40 % мешканців Канади, 20 % мешканців Європи вимовляють [*розне"сáти*] і 16 % опитаних ПМР, 60 % – США та 60 % – Канади, 80 % мешканців Європи – [*росне"сáти*]. Однак придністровські респонденти допускають й інші помилки: 2 % респондентів вимовляють [*роснісáти*], 2 % роблять акцентні хиби – [*рознісáти*].

Варіантне передавання на письмі префікса *роз-* подається в альманасі «Русалка Дністрова» [22], у словнику П. Білецького-Носенка [2]. Переважають випадки оглушення [з] у префіксі *роз-*, що на письмі зафіксовано як *рос-*; в «Енеїді» І. Котляревського [13], у творах П. Куліша [18], у рукописах Т. Шевченка [28; 31].

Слово «*безпека*» більшість опитаних вимовили з оглушенням [*бе"спне́ка*] і лише 40 % амерканців, 35 % придністровців, 17 % європейців, 30 % канадійців зберігають дзвінкий [з], вимовляючи [*бе"зпе́ка*]. Інша ситуація зі словом «*зцідити*», де 30 % респондентів США, 50 % – Канади, 43 % – Європи, 15 % – ПМР дотримуються норми і вимовляють [*сці́дити*], а решта виходять за рамки норми і вимовляють [*зі́цідити*], [*сці́дити*]. Згідно з кодифікованою нормою звук [з], що є прийменником або префіксом, вимовляється як [с] перед глухими приголосними. Наприклад, слово «*зсунути*» більшість вимовили правильно – [*с.унути*] і лише 20 % опитаних США, 50 % – Канади,

27 % – Європи, 45 % – ПМР порушують норму і вимовляють [зсунути]. У цьому випадку [з] є префіксом, але така ж ситуація й з прийменником, наприклад: «з кавою» правильно маємо вимовити [скавоју] – цього варіанту дотримується 80 % американців, 50 % канадійців, 57 % європейців, 48 % придністровців, інші респонденти зберігають дзвінкий [з]: [зскавоју]. Норма вимови роз-, без-, з- у зарубіжжі (табл.) є сильною і становить 72 %.

У сучасній українській літературній мові префікс без- послідовно передає на письмі літера з. Це засвідчує вимову дзвінкого [з] або стійкість традиції написання у новій літературній мові. Без- ужито в творах І. Котляревського [13], О. Павловського [19], у «Русалці Дністровій» [22], у словнику П. Білецького-Носенка [2], у працях П. Куліша [18], у рукописах Т. Шевченка [28; 31] тощо.

Префікс [з-] послідовно передається літерою с перед глухими приголосними в «Енеїді» І. Котляревського [13], у друкованих творах Т. Шевченка [29; 30], у переважній більшості прикладів оглушення префікса [з-] перед глухими приголосними фіксується в граматиці О. Павловського [19], в альманасі «Русалка Дністрова» [22], у словнику П. Білецького-Носенка [2], у творах П. Куліша [18] та рукописах Т. Шевченка [28; 31]. У формуванні норми вимови [з] як [с] перед глухими приголосними і префікса роз як [рос-] велику роль відіграли рукописи Т. Шевченка [28; 31], «Енеїда» І. Котляревського [13], твори П. Куліша [18], де цю вимовну особливість простежуємо досить часто. Вважаємо, що високий показник оглушення [з] перед [с], [ц'] зумовлений у першу чергу загальною тенденцією до вимови глухого на місці дзвінкого у сполученні з глухим.

Відомо, що кінцевий дзвінкий приголосний префіксів об-, над-, під-, від- та ін. перед глухими приголосними не оглушується. Проте асиміляція дзвінкого до глухого приголосного не наявна в таких словах, як *обпалений, відхилити, міжпланетний* ([обпале^υний], [відхи^εлити] [м'іжпланетний]). За нашими спостереженнями, більшість опитаних порушують норму, зокрема 40 % інформантів США, 60 % – Канади, 40 % – Європи, 20 % – Придністров'я оглушують [б] перед [п] та вимовляють [оп:але^υний]; оглушують [д] перед [т], тобто [v'itxi^εліти] – 40 % респондентів США, 80 % – Канади, 27 % – Європи, 26 % – ПМР; слово «міжпланетний» [м'іжпланетний] правильно вимовили лише 50 % американських, 10 % канадських, 17 % європейських, 88 % придністровських інформантів, інші оглушують [ж]: [м'ішпланетний]. Слово «міжпланетний» правильно вимовили [м'іжпланетний] лише 36 % північноукраїнських інформантів, 52 % південноукраїнських, 84 % західноукраїнських, 46 % східноукраїнських, 42 % центральноукраїнських, інші оглушують [ж]: [м'ішпланетний]. Норма вимови об-,

від-, *між-* згідно з нашим опитуванням належить до слабкої в зарубіжжі (49 %), хоч у ПМР, в Америці вона є сильною, нею володіють більше 50 % опитаних респондентів. На порушення норми впливає російська орфоепія, свідченням цьому є оглушення кінцевих префіксальних приголосних (*[ɔp:ʎeʎnʲɪ]*, *[vʲɪmɪxʲɪlʲɪtʲɪ]*, *[mʲɪʂpʲlanetʲnʲɪ]*).

Префікс *одь-* із дзвінким [д], а іноді *від-* рідко фіксують писемні пам'ятки староукраїнської мови: *оддѣляюся* (Син., XVII, 136), *одкидала* (І. Некр., XVIII, 14) [7: 284]. Варіанти *оть-* і *одь (від-(од-))* фіксуються у літописі С. Величка: *отваги* (2), але *одськти* [3: 170–171]. У пам'ятках північноукраїнського ареалу XVI–XVII ст. непослідовно відбито асиміляцію за глухістю / дзвінкістю у префіксі *од-*: *одь князя* (315), *одь пульту* (392 ВК), але *оть попелу* і *оть комяг* (197 Брест 1583) [15: 324].

Традицію збереження дзвінкого [д] послідовно підтверджує грама-тика О. Павловського [19], альманах «Русалка Дністрова» [22], словник П. Білецького-Носенка [2], твори П. Куліша [18], Шевченків «Кобзар» [30]. Наведені факти приводять до висновку: в старій українській літературній мові паралельно вживалися варіанти *оть* і *одь*, у новій українській літературній мові – *од*. Питання про оглушення дзвінких сьогодні доволі непросте з огляду на те, як воно відбите у пам'ятках, та на позицію Ф. Шумлянського, який, спираючись на те, що розвиток консонантизму української мови йде в напрямку до дзвінкості, обстоював написання варіанта *роз-*, С. Іваницький же обстоював форму *рос-*, спираючись на словник Б. Грінченка, і наголошував, що такий правопис відповідає вимові [10: 5]. Помилки у вимові дзвінких сьогодні зумовлені у переважній більшості випадків не написанням, а впливом діалектного та російського мовлення.

Буквосполучення *дж*, *дз* можуть позначати один звук, у цьому разі перед нами зімкнено-щілинна вимова африкатів [дʒ], [дʒ̞]. Роздільна вимова цих звуків є порушенням орфоепічних норм. Вимову злитого передньоязикового приголосного африката [дʒ̞] у слові «джерело» продемонстрували 90 % опитаних американців, 70 % канадійців, 70 % європейців, 90 % придністровців (однак вони в цьому слові допускали й інші помилки – вимовляли чітко ненаголошені [e]), а вимову злитого передньоязикового приголосного африката [дʒ̞] в слові «дзвінок» [дʒ̞vʲɪnɔk] – 80 % американських, 50 % канадійських, 83 % європейських, 15 % придністровських респондентів. Решта порушує орфоепічні засади та вимовляє [же^uре^uлɔ], [дже^uре^uлɔ] та [ʒvʲɪnɔk], [дʒvʲɪnɔk]. Рівень володіння вимовою [дʒ̞] у зарубіжжі становить 57 %, і цю норму розцінюємо як сильну; рівень володіння вимовою [дʒ̞] не падає нижче 80 % у зарубіжжі, тому ця норма презентує свою сталість.

Пам'ятки української мови африкат [дʒ̞] засвідчують порівняно

пізно. На думку В. Німчука, [дз] на місці початкового [з] має фіксації з XVII ст.: *дзвонити, дзвонокъ*. Африкат [дж] представлено в «Лексиконі» П. Беринди (1627): *дзвонокъ* [16: 9]. На думку П. Житецького, [дж] з'являється в українській писемності не раніше кінця XVI – початку XVII ст.: *Гуджуль* (Акт. кн. Полт. гор. ур., 1, 24) [6: 239–240]. З XVI ст. *дж* зустрічається у пам'ятках української мови часто: *раджу* («Лексис» Зизанія, 1596, 76), *попуджую* («Лексикон» П. Беринди, 1627, 47), *єжджу* (Грам., 1643, 38) [12: 298].

Зарубіжжя. Показник вимови консонантів, %

Вимова приголосних звуків	З	ПМР	Європа	США	Канада
Вимова дзвінких у кінці слова	66	92	50	70	50
Вимова дзвінких у середині слова	37	82	17	40	10
Вимова глухих перед дзвінкими	75	34	80	85	100
Вимова [г]	61	65	60	55	65
Вимова [в] як [ў]	9	7	10	7	10
Вимова [роз-], [без-], [з-]	72	66	73	78	70
Вимова [об-], [від-], [між-]	49	81	35	57	23
Вимова [дз]	80	90	70	90	70
Вимова [дж]	57	15	83	80	50

Отже, норми вимови дзвінких у кінці слова, глухих перед дзвінкими, [г], префіксів *роз-*, *без-*, *об-*, *з-*, африкат [дз], [дж] у зарубіжжі визнаємо на основі відсоткового показника як сильні. Слабкими у мовленні респондентів є норми вимови префіксів *об-*, *між-*, а найбільші труднощі виникають у процесі вимови дзвінкого *з-* у слові *зцідити* – 35 % володіння нормою (ПМР – 15 %, Європа – 43 %, Америка – 30 %, Канада – 50 %). Однак норми вимови префіксів *роз-*, *без-*, *з-* (показник 72 %), [дз] (80 %), [дж] (57 %) для зарубіжжя (табл.) є сильними, а норма вимови префіксів *об-*, *від-*, *між-* для зарубіжжя (49 %) – нестійкою. Слабкими є норми вимови дзвінких у середині слова (37 % дотримуються), [в] як [ў] (9 %). Типові девіації [м̥ охті], [стéшка] пов'язані з оглушенням під впливом російської орфоєпії, [лeгкiй] – під впливом орфографії. Відмінності у відсотках володіння нормою залежать від уживаності слова та складності звукозмін, адже часто

звук, уподібнюючись, змінює не лише акустичну, а й артикуляційну характеристику – місце чи спосіб творення. Отже, помилки у вимові дзвінких приголосних сьогодні зумовлені відсутністю теоретичних знань, впливом діалектного мовлення та російської мови, оскільки ці орфоепічні норми (більшість) зафіксовані на письмі і теоретично обґрунтовані вже в граматиках початку ХХ ст. і добре простежуються в писемних пам'ятках.

Проаналізований фактичний матеріал свідчить, що орфоепічні норми мають свою історію, своє коріння, і сучасний стан володіння цими нормами ще раз доводить, що ті норми вимови, які послідовно відбиваються у пам'ятках, є сильними, і саме їх дотримуються інформанти. Проведений аналіз, з іншого боку, дав змогу зафіксувати й слабкі орфоепічні норми, а також виявити причини відповідних девіацій, що, зокрема, окреслює шляхи можливих корекцій як на рівні середньої освіти, так і в сегменті вишівської практики.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні девіацій у мовленні молоді української та русинської діаспори у процесі вимови голосних і звукосполук, що не ввійшли в репрезентоване дослідження. Це надасть змогу отримати ємне уявлення про володіння всім орфоепічним комплексом української мови, а залучення інформантів різних соціальних характеристик (гендерних, професійних, вікових та ін.) уможливить визначення відповідних особливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Авраменко О.* Українська мова (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. К.: Грамота, 2018. 208 с.
2. *Білецький-Носенко П.* Словник української мови. Підготовка до видання В.В. Німчука / Відпов. ред. К.К. Цілуйко. К.: Наук. думка, 1966. 423 с.
3. *Волох О.Т.* Фонетичні особливості української літературної мови початку ХVІІІ століття // Учені записки Харківського університету. Харків, 1960. Т. 111: Тр. філол. фак-ту. Т. 9. С. 169–179.
4. *Горецький П.* Про правовимову або орфоепію літературної мови // Червоний шлях. 1929. № 5–6. С. 197–201.
5. *Гороф'янюк І.В.* Народні назви рослин як фрагмент мовної картини світу русинів // Русин. 2018. № 2 (52). С. 89–106. DOI: 10.17223/18572685/52/7
6. *Житецкий П.* Очерк звуковой истории малорусского нарѣчія. К.: Тип. ун-та, 1876. 476 с.
7. *Жовтобрюх М. А., Русанівський В.М., Складенко В.Г.* Історія української мови. Фонетика. К.: Наук. думка, 1979. 367 с.
8. *Заболотний О.В., Заболотний В.В.* Українська мова: підруч. загальноосвіт. навч. закл. К.: Генеза, 2014. 256 с.
9. *Зіновій Климентій.* Вірші. Приповісті посполиті / Підг. тексту І.П. Чепігі. К.: Наук. думка, 1971. 392 с.

10. Іваницький С., Шумлянський Ф. Російсько-український словник в 2 т. Вінниця: Вид-во Від. нар. освіти, 1918. Т. I: А–О. 266 с.
11. Ісаєвич Я.Д. Русини // Енциклопедія історії України. К.: Наук. думка, 2012. Т. 9. 944 с.
12. Жовтоброх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматики української мови. К.: Наук. думка, 1980. 367 с.
13. Котляревский И. Енеида на малороссійській языкъ перелициованная И. Котляревскимъ: Ч. 1–3 / Иждивенієм М. Парпуры. СПб., 1798. 32, 38, 72, 24 с. (окрем. паг.).
14. Курило О. До поняття «фонема» // Збірник секції граматики української мови. К., 1930. Кн. 1. С. 217–234.
15. Мойсієнко В.М. Фонетична система українських поліських говорів XVI – XVII ст. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. 448 с.
16. Німчук В.В. Історія дзвінких африкат і засобів їх позначення в українській мові // Мовознавство. 1992. № 2. С. 7–14.
17. Огієнко І. Нариси з історії української мови. Варшава, 1927. 216 с.
18. Основа: Южно-русский литературно-ученый вѣстникъ. СПб., 1861–1862.
19. Павловскій О. Грамматика малороссійскаго нарѣчія. СПб., 1818. 114 с.
20. Прокопова Л.І., Тоцька Н.І. Соціофонетичний нарис українського мовлення сучасної молоді // Мовознавство. 1990. № 6. С. 17–26.
21. Рідна мова: підручник для 5 кл. / Г.Р. Передрій, Л.В. Скуратівський, Г.Т. Шелехова, Я.І. Остаф. К.: Освіта, 1991. 250 с.
22. Русалка Дністрова. Фотокопія з видання 1837 р. К.: Держлітвидав, 1950. 133 с.
23. Синявський О. Норми української літературної мови. Харків; Київ: Література й мистецтво, 1931. 368 с.
24. Синявський О.Н. Спроба звукової характеристики літературної української мови // Наук. зап. Харків. наук. дослід. каф. мовознавства. Харків, 1929. № 2. С. 15–19.
25. Степико М., Наконечний В. Сучасне русинство: етнополітичний проект чи криза української національної ідентичності // Стратегічні пріоритети. Серія: Політика. 2017. № 1. С. 40.
26. Суляк С.Г. К вопросу о терминологии Карпатской Руси // Русин. 2019. № 55. С. 272–316. DOI: 10.17223/18572685/55/16
27. Фашенко М.М. Орфоепічні проблеми у вивченні української мови (наслідки одного опитування) // Щорічні записи з українського мовознавства. Одеса, 1998. Вип. 5. С. 36–45.
28. Шевченко Т.Г. Більша книжка. Автографи поезій 1847–1860 рр. К.: Наук. думка, 1989. 328 с.
29. Шевченко Т.Г. Букварь южнорусскій. СПб.: Въ печати Рогенфельдена и К°, 1861. 24 с. Фототип. вид. Шевченко Т.Г. Буквар південноруський 1861 року. К.: Веселка, 1991. 61 с.
30. Шевченко Т.Г. Кобзарь Т. Шевченка. Факс. вид. СПб.: Е. Фишера, 1840. К.: Дніпро, 1974. 114 с.
31. Шевченко Т.Г. Мала книжка. Автографи поезій 1847–1850 рр. К.: Наук. думка, 1989. 431 с.

32. Shevelov Y. A historical phonology of the Ukrainian language. Heidelberg: Published for the Canadian Institute of Ukrainian Studies by C. Winter, 1979. 809 p.
33. Shevelov Y. The Ukrainian Language in the First Half of the Twentieth Century 1900–1941. Cambridge: Harvard University Press, 1989. 242 p.
34. Ukrainians in North America: A Biographical Directory of Noteworthy Men and Women of Ukrainian Origin in the United States and Canada / Ed. Shtohryn Dmytro M. Champaign, Illinois, 1975. 424 p.

REFERENCES

1. Avramenko, O. (2018) *Ukraïns'ka mova (riven' standartu)* [Ukrainian language (standard level)]. Kyiv: Gramota.
2. Biletskiy-Nosenko, P. (1966) *Slovník ukraïns'koï movi* [Dictionary of the Ukrainian language]. Kiev: Naukova dumka.
3. Volokh, O.T. (1960) Fonetichni osoblivosti ukraïns'koï literaturnoï movi pochatku XVIII stolittya. *Ucheni zapiski Kharkivs'kogo universitetu*. 111 (9). pp. 169–179.
4. Goretskiy, P. (1929) Pro pravovimovu abo orfoepiyu literaturnoï movi [About legal pronunciation or orthoepy of literary language]. *Chervoniy shlyakh*. 5–6. pp. 197–201.
5. Gorofyanyuk, I.V. (2018) Folk names of plants as a fragment of the Rusin language picture of the world. *Rusin*. 2(52). pp. 89–106 (in Ukrainian). DOI: 10.17223/18572685/52/7
6. Zhitetskiy, P. (1876) *Ocherk "zvukovoy istorii malorusskago narěchiya* [Essay on the Sound History of the Little Russian Dialect]. Kiev: University Tip.
7. Zhovtobryukh, M.A., Rusanivskiy, V.M. & Sklyarenko, V.G. (1979) *Istoriya ukraïns'koï movi. Fonetika* [History of the Ukrainian Language. Phonetics]. Kiev: Naukova dumka.
8. Zabolotniy, O.V. & Zabolotniy, V.V. (2014) *Ukrainska mova* [The Ukrainian Language]. Kyiv: Geneza.
9. Zinoviiv, K. (1971) *Virshi. Pripovisti pospoliti* [Poems. Common Parables of Polish-Lithuanian Commonwealth]. Kyiv: Naukova dumka.
10. Ivanitskiy, S. & Shumlyanskiy, F. (1918) *Rosiy's'ko-ukraïns'kiy slovník v 2 t.* [Russian-Ukrainian Dictionary in 2 vols]. Vinnytsa: Vid-vo Vid. nar. osviti.
11. Isaevich, Ya.D. (2012) Rusini [Rusins]. In: Smolii, V.A. (ed.) *Entsiklopédiya istorii Ukraïni*. Vol. 9. Kyiv: Naukova dumka.
12. Zhovtobryukh, M.A., Volokh, O.T., Samiylenko, S.P. & Slinko, I.I. (1980) *Istorična gramatika ukraïns'koï movi* [Historical Grammar of the Ukrainian Language]. Kyiv: Naukova dumka.
13. Kotlyarevskiy, I. (1798) *Eneida na malorossiyskiy yazyk perelitsiovannaya I. Kotlyarevskim* [Eneida rewritten into Little Russian by I. Kotlyarevsky]. St. Petersburg: [s.n.].
14. Kurilo, O. (1930) Do ponyattya "fonema" [To the notion of "phoneme"]. *Zbirnik seksii gramatiki ukraïns'koï movi*. 1. pp. 217–234.
15. Moysienko, V.M. (2006) *Fonetichna sistema ukraïns'kikh polis'kikh govoriv*

XVI – XVII st. [Phonetic system of Ukrainian Polissya's dialects in the 16th – 17th centuries]. Zhytomyr: ZhSU.

16. Nimchuk, V.V. (1992) *Istoriya dzvinkikh afrikat i zasobiv ikh poznachennya v ukrains'kiy movi* [History of voiced affricates and means of their designation in the Ukrainian language]. *Movoznavstvo*. 2. pp. 7–14.

17. Ogienko, I. (1927) *Narisi z istorii ukrains'koi movi* [Essays on the History of the Ukrainian Language]. Warsaw: [s.n.].

18. *Osnova: Yuzhno-russkiy literaturno-uchenyy vestnik*. (1861–1862) St. Petersburg.

19. Pavlovskiy, O. (1818) *Grammatika malorossiyskago narechiya* [Grammar of the Little Russian Dialect]. St. Petersburg: [s.n.].

20. Prokopova, L.I. & Totska, N.I. (1990) *Sotsiofonetichniy naris ukrains'kogo movlennya suchasnoi molodi* [A sociophonetic essay of Ukrainian speech of modern youth]. *Movoznavstvo*. 6. pp. 17–26.

21. Peredriy, G.R., Skurativskiy, L.V., Shelekhova, G.T. & Ostaf, Ya.I. (1991) *Ridna mova* [Native Language]. Kyiv: Osvita.

22. Ukraine. (1950) *Rusalka Dnistrova* [The Mermaid of the Dniester]. Photocopy from the edition of 1837. Kyiv: Derzhlitvidav.

23. Sinyavskiy, O. (1931) *Normi ukrains'koi literaturnoi movi* [Norms of the Ukrainian Literary Language]. Kharkiv; Kyiv: Literatura y mistetstvo.

24. Sinyavskiy, O.N. (1929) *Sproba zvukovoï kharakteristiki literaturnoi ukrains'koi movi* [An attempt at a sound description of the literary Ukrainian language]. *Nauk. zap. Kharkiv. nauk.doslid. kaf. movoznavstva*. 2. pp. 15–19.

25. Stepiko, M. & Nakonechniy, V. (2017) *Suchasne rusinstvo: etnopolitichniy proekt chi kriza ukrains'koi natsional'noi identichnosti* [Modern Rusin studies: an ethnic and political project or a crisis of Ukrainian national identity]. *Strategichniy prioriteti. Seriya: Politika*. 1. p. 40.

26. Sulyak, S.G. (2019) On the Carpathian Rus' terminology. *Rusin*. 55. pp. 272–316 (in Russian). DOI: 10.17223/18572685/55/16

27. Fashchenko, M.M. (1998) *Orfoepichni problemi u vivchenni ukrains'koi movi (naslidki odnogo opituvannya)* [Orthoepic problems in the study of the Ukrainian language (consequences of one survey)]. *Shchorichni zapisi z ukrains'kogo movoznavstva*. 5. pp. 36–45.

28. Shevchenko, T.G. (1989) *Bil'sha knizhka. Avtografi poezii 1847–1860 rr.* [A Big Book. Autographs of the poetry of 1847–1860]. Kyiv: Naukova dumka.

29. Shevchenko, T.G. (1861) *Bukvar'yuzhnorusskiy* [Southern Russian Primer]. St. Petersburg: Rogenfeldena i K°.

30. Shevchenko, T.G. (1974) *Kobzar* [Kobzar]. Kyiv: Dnipro.

31. Shevchenko, T.G. (1989) *Mala knizhka. Avtografi poezii 1847–1850 rr.* [A Small Book. Autographs of poetry 1847–1850]. Kyiv: Naukova dumka.

32. Shevelov, Y. (1979) *A Historical Phonology of the Ukrainian Language*. Heidelberg: C. Winter.

33. Shevelov, Y. (1989) *The Ukrainian Language in the First Half of the Twentieth Century 1900–1941*. Cambridge: Harvard University Press.

34. Shtohryn, D.M. (1975) *Ukrainians in North America: A Biographical Directory*

of Noteworthy Men and Women of Ukrainian Origin in the United States and Canada.
Champaign, Illinois: Association for the Advancement of Ukrainian Studies.

Дружинец Мария Львовна – доктор филологических наук, доцент, профессор кафедры украинского языка Одесского национального университета им. И.И. Мечникова (Украина).

Дружинець Марія Львівна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова (Україна).

Mariia L. Druzhynets – Odesa Ilia Mechnikov National University (Ukraine).

E-mail: mriiad68@gmail.com

Ковалевская Татьяна Юрьевна – доктор филологических наук, профессор, академик Национальной академии наук высшего образования Украины, зав. кафедрой украинского языка Одесского национального университета им. И.И. Мечникова (Украина).

Ковалевська Тетяна Юріївна – доктор філологічних наук, професор, академік Національної академії наук вищої освіти України, завідувач кафедри української мови Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова (Україна).

Tetiana Yu. Kovalevska – Odesa Ilia Mechnikov National University (Ukraine).

E-mail: tetiana.kovalevska@gmail.com

Романченко Алла Петровна – доктор филологических наук, доцент, профессор кафедры украинского языка Одесского национального университета им. И.И. Мечникова (Украина).

Романченко Алла Петрівна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова (Україна).

Alla P. Romanchenko – Odesa Ilia Mechnikov National University (Ukraine).

E-mail: apromanchenko@ukr.net